

A PEDRA VIXÍA DA ILLA DE ONS: ESPANTALLO MONOLÍTICO E CALENDARIO ASTRONÓMICO

Por: Fernando Alonso Romero e Antón Bouzas Sierra

Fig. 1 Antigo piorno no barrio de Canexol. Ons

Fig. 2 Grupo de nenos xogando nos campos situados entre a Pedra Vixía e o castro, ao fondo da imaxe

Fai máis de cincuenta anos, concretamente no mes de agosto do ano 1973, visitei a illa de Ons en compañía de Julián Becares, por aquel entón profesor da Universidade de Salamanca. Tivemos a sorte de localizar e de fotografar numerosos aspectos etnográficos e arqueolóxicos da illa; como o piorno que se sustenta sobre pilares ladeados, dando a impresión de que camiñaba cambaleante cara ao norte, quizais á espera de recibir a colleita de millo que se cultivaba aos pés da *Pedra Vixía* (Fig. 1). Eran tempos nos que aínda había familias que vivían na illa de Ons durante todo o ano. A súa subsistencia dependían dunha economía case autosuficiente, pois baseábase na pesca, na gandaría e nunha agricultura da illa que se practicaba principalmente nos campos que se estendían dende o lugar onde se atopaba a *Pedra Vixía* e o outeiro do castro (Fig. 2). Non resultaba doado manter en boas condicións o desenvolvemento dos cultivos co fin de obter unha colleita satisfactoria, pois o conseguila requiría a utilización de varias tarefas, como labrar sucos na terra con arados tirados por bovinos e depositar neles a semente, procurando cubrila con terra para que non llela comesen os paxaros. Despois había que confiar en que o tempo atmosférico fose favorable para o crecemento das plantas e que non xurdise ningunha praga, nin que os temidos corvos que aniñaban na illa ou que viñan dende a costa pontevedresa, se comeran as mazarocas de millo ou outros cereais. Xa dende a remota Antigüidade os agricultores preocupáronse sempre de deseñar diferentes procedementos para defender os seus cultivos. Adoitaban ser de dous tipos: uns baseábanse na representación na figura humana por medio de espantallos; e outros na preparación de instrumentos de protec-

ción máxica: como talismáns, amuletos, ramos de plantas, falos de pedra e tamén cruces cristiáns, como as que se vén nalgúns piornos en ambos lados dos seus tellados. Un falo e unha cruz. Dos importantes testemuños simbólicos da confianza que se poñía tanto nos poderes da fe cristiá como na da fecundidade que se representaba co falo, polo menos dende os tempos dos romanos. Tempos nos que se tiña preferencia polas imaxes ou os símbolos do deus Priapo protector dos cultivos e da fertilidade. E o falo era o seu atributo simbólico máis representado. Os espantallos e todos eses obxectos de protección máxica adoitábanse poñer nos campos cultivados coa esperanza de que os seus poderes sobrenaturais cumpriran a súa función protectora, incluso contra o mal de ollo que puidera botarlles algún veciño envexoso.

Sen embargo, na illa de Ons uns dos riscos que máis corrían as colleitas eran as actividades depredadoras dos corvos; aves consideradas de mal agoiro en Galicia debido á cor negra da súa plumaxe e as desagradables gralladas do seu canto. Pero, sobre todo, como di o dito galego: *porque sempre o corvo vai a onde preada hai*, é dicir, sempre o corvo vai a onde hai comede-la.¹ De modo que para evitar esa actividade, en Ons seguíase recorrendo a mediados do século pasado a un procedemento ancestral, pois era o mesmo que fai miles de anos realizaban os nenos do Antigo Exipto para escorrentar aos paxaros². En Ons elixíase a un neno ou nena para que se subira á *Pedra Vixía* en Xabreiras, preto de Caniveliñas³. Un monólito natural de algo máis de dous metros de altura no que o ser humano, en data descoñecida, labrou catro chanzos que facilitaban a subida ao seu remate superior. Dende a súa altura un neno ou unha nena tiñan a misión de actuar como vixiantes para escorrentar aos corvos berrándolles e tirándolles pedras coa man ou coa axuda de fondas (Fig. 3). Na fotografía da (Fig. 4) pódese ver á nena que no mes de agosto de 1973 estaba cumprindo esa función. Chamábase María. Lamentablemente non recordamos o seu nome completo. É posible que algún lector de *AUNIOS*, que coñecera tamén esa actividade infantil, recoñézaa, e poidamos de novo

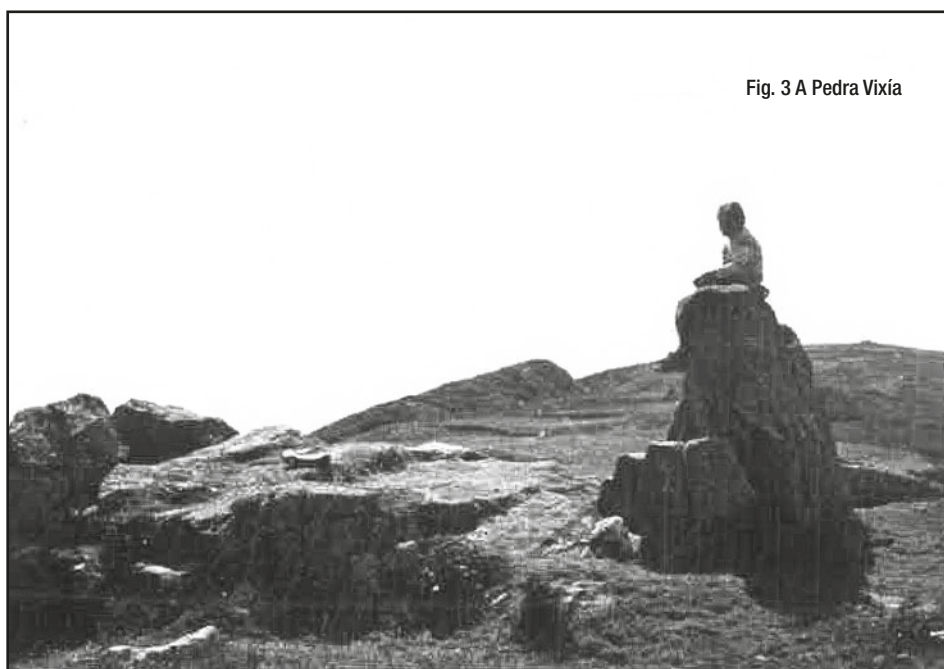

Fig. 3 A Pedra Vixía

Fig. 4 María cun canciño no seu regazo sentada na Pedra Vixía contemplando o campo que debía vixiar

1 Rodríguez González, E. 1960, v. corvo

2 Abdelhakin, W. Mohamed, 2020, 7.

3 Segundo información de Staffan Mörling, a finca Xabreiras no ano 1965 a traballaba Maruja Méndez Reiriz, que levaba os bois que tiraban do arado mentres que o seu pai, Gabriel Méndez Patiño, dirixía o arado.

volver a ter a oportunidade de falar con ela e recordar o que xenerosamente nos contou que facía subida a esa pedra fai algo máis de cincuenta anos.

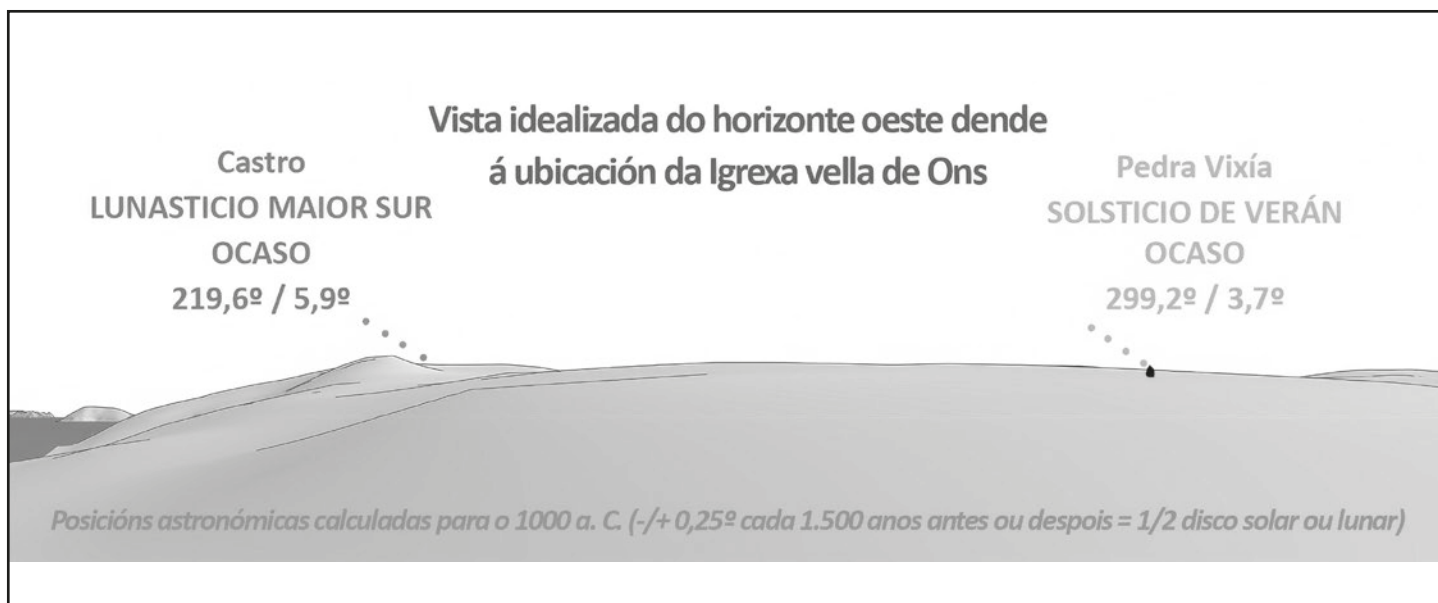
Pero sobre o significado máxico da *Pedra Vixía* fáltanos aínda algo rechamante que contar, pois tivo tamén outra importante utilidade para os antigos habitantes da illa. Staffan Mörling, que coñecía moi ben a vida tradicional da illa de Ons, conta que a mediados do pasado século vinte os insulares tiñan un sentido moi particular do paso do tempo, pois non necesitaban reloxos para coñecerlo. Bastáballes con *botar unha ollada á altura do sol para saber a hora do día*. Pois ben, esa observación lévanos a pensar que posiblemente a *Pedra Vixía* puido ser empregada tamén como marcador do paso do tempo: quizais como reloxo de Sol por medio da observación da lonxitude da súa sombra ao longo do día. Pero incluso, e aquí estaría outro importante valor engadido ao seu significado etnográfico, puido servir durante a Prehistoria para coñecer determinadas datas do calendario que influían na planificación das actividades laborables, así como na celebración das festividadeas dedicadas aos seus deuses.

Revisada a posición topoastronómica da igrexa vella de Ons respecto da *Pedra Vixía*, resulta que ambas están situadas unha respecto á outra de tal forma que a pedra marca con bastante exactitude o ocaso do Sol durante el solsticio de verán, vista dende a radicación da igrexa. Ademais, o castro de Ons (tamén respecto da igrexa) podería marcar o ocaso do lunasticio maior sur, aínda algo menos exactamente, pois a Lúa neste momento do seu ciclo case chega a rozar o castro para poñerse ao seu pé.

Non obstante, se nos desprazáramos tan só 30 metros ao este da igrexa vella a un nivel lixeiramente inferior (mantendo a enfilación e 4 metros menos de cota) manteríase a aliñación do solsticio coa pedra e veríamos a lúa poñerse durante o lunasticio exactamente no castro, corriñdo o lixeiro desvío anterior (dende a igrexa).

A coincidencia de ambos aliñamentos astronómicos (solsticio e lunasticio) indican que a radicación da vella igrexa tivo que ser elixida en tempos moi anteriores á súa primeira construción, cando se practicaba unha “astronomía do horizonte” que tiña por obxecto controlar un calendario prehistórico lunisolar. Para iso obsérvanse as posicións do sol e a Lúa, o primeiro para comprobar a época do ano e o segundo para monitorizar os meses ao longo do chamado ciclo de lunasticios, durante o cal se alcanzan as posicións máis baixas e extremas da Lúa cara ao sur, cada 19 anos.

En consecuencia, isto indicaría que a elección do lugar para edificar a igrexa significou a cristianización dun antigo lugar pagán onde se rendía culto ao Sol e a Lúa, moi probablemente efectuado polos habitantes do castro de Ons. Tendo en conta que todo isto está baseado en cálculos realizados con software xeográfico e astronómico, sería interesante documentar “in situ” a validez destes aliñamentos astronómicos mediante observacións in situ ou fotos de cada un destes dous eventos astronómicos.

BIBLIOGRAFÍA:

ABDELHAKIM, WALAA MOHAMED, 2020. The concept of Scarecrow in Ancient Egypt. (*International Journal of Heritage, Tourism and Hospitality*, vol. 14, nº 3; pp. 1-14).

RODRÍGUEZ GONZÁLEZ, E. 1960. *Diccionario enciclopédico gallego-castellano*. (Editorial Galaxia. Vigo).

AGRADECEMENTOS:

Queremos deixar constancia do noso agradecemento a Celestino Pardellas de Blas. A Luís Bermúdez e a Julio César Martino (gardas do Parque Nacional de Ons). Así como aos membros do grupo de mantemento do verán de 2025. Sen a súa axuda e interese pola localización, o estudo e o significado da *Pedra Vixia*, este traballo non sería posible realizalo. Grazas tamén ao Grupo Arqueo Geaat-UVigo pola fotografía do dron.

